

איחוד רעיל

הנפגע העיקרי מהורדת דירוג האשראי של ארצות הברית הוא האיחוד האירופי. צרפת בדרך להורדת אשראי, איטליה ממשיכה להיחלש ומנהיגי גרמניה צריכים להחליט אם לשמוע בקול העם או לסחוב לבד את אלונקת המשבר

מאת פנחס לנדאו

איטליה אינה אלא מושג גיאוגרפי, אמר הנסיך קלמנס מטרנין, מנהיגה הפוליטי של הקיסרות האוסטרית ומעצבו של הסדר החדש באירופה לאחר מפתח נפוליאון. אמירה זו סתמה לכאורה את הגולל על הרעיון של איטליה מאוחדת ועצמאית. אלא שבפועל נגרמה רק דחייה של האיחוד בכמה עשורים, וכעבור 35 שנה ניצלו גריבלדי וחבריו את ההתפתחויות הפוליטיות באירופה כדי להגשים את חזון איטליה המאוחדת שלהם. הכלל "לעולם אל תגיד 'לעולם לא'" הוכח כנכון במקרה הזה. מתום מלחמת העולם השנייה התחולל

מפגשים בגרמניה עם מסכות של הקונצרטית אנגלה מרקל ושר הכלכלה והטכנולוגיה מיליב רוסלר

תצלומים: ברונו ברג

כאשר מציגים כך את התהליך, קשה שלא להיות אופטימיים. תקווה מתעוררת בכל אדם כאשר מוסיפים לתהליך הכלכלי אלמנטים נאצלים של פתיחת פרק חדש בהיסטוריה האירופית שבו השלום, שיתוף הפעולה וערכים ליברליים תופסים את מקומם של שפיכות דמים וסגידה לאידיאולוגיות טוטליטריות. ואכן, החזון האירופי הפך להרבה יותר ממתווה מדיניות, או פלטפורמה פוליטית. בשביל שני דורות של אירופאים, במיוחד מהמדינות המייסדות – גרמניה (המערכתית), צרפת, איטליה וגוש הבנלוקס (בלגיה, הולנד ולוקסמבורג) – מדובר בדבר מה נשגב בהרבה. בעידן שבו הדתות המטורטיות דועכות וכמעט נעלמו מהחיים הציבוריים,

הפך רעיון האיחוד האירופי למעין רת חילוניות. נאמניו האדוקים הם האליטות, חוגי השלטון והפקידות הבכירה. במהלך מצדד גם הסקטור העסקי, שכולל באירופה הן את המעסיקים ובעלי ההון והן את האיגודים המקצועיים, המשחקים את תפקיד השותפים לגורלן של הפירמות הגדולות. רק מי שמצויד בהיכרות רחבה של הרקע ההיסטורי-תרבותי של אירופה בכלל ושל מדינותיה המגוונות, ורק מי שמודע לעוצמת ההזדהות של המנהיגות האירופית הנוכחית ברעיונות המקופלים ב"חזון האירופי", יכול להבין את מה שקורה עכשיו ביבשת הישנה ואת המשמעות ההיסטורית של ההכרעה בפניה עומרים כעת העמים, המדינות ומנהיגיהם.

קל מאוד לשקוע בפרטים הטכניים של המשבר הפיננסי המרחיף ולשכוח לשאול את השאלות הבוערות. לא פשוט לזכור את ראשי התיבות ואת שמותיהם של כל הארגונים האירופים, שלא לדבר על תפקידיהם. הגרול והחשוב שבהם, הבנק המרכזי האירופי (ECB), מוכר מיום היווסדו ב-1998. אבל עכשיו ישנו הכרח להכיר בסכנות שהוא מציב לקיומו שלו ולהמשך קיום האיחוד המוניטרי כולו. גוף זה אמור להיות עצמאי לחלוטין ולהימנע, כך על פי אמנתו, מלהושיט עזרה, לא כל שכן לתכנן או לבצע תוכניות הצלה לגופים או מדינות. אולם ההחלטות שהתקבלו בבנק מערערות את עצמאותו והופכות את האמנה לפלסטר. בנוסף, מי שרוצה להבין את התפתחות המשבר באירופה צריך להכיר את ייעוד המכשירים הפיננסיים המומצאים חדשות לבקרים כדי להתמודד עמו. החשוב מביניהם הוא המנגנון ליציבות פיננסית אירופאית – ה-EFSF (European Financial Stability Facility). מכשיר זה הוקם ב-9 במאי 2010 במטרה לפתור את המשבר היווני שפרץ חצי שנה קודם לכן. פרק הזמן הארוך שעבר עד לגיבוש מה שיועד להיות הפתרון הכולל מעיד הן על מידת הניתוק של הנהגת האיחוד (פוליטיקאים ופקידים בכירים) מהמציאות הכלכלית-פיננסית המתפתחת באירופה והן על הקשיים המעשיים בגיבוש צעדי מדיניות באיחוד, המונה כמעט 30 מדינות ריבוניות.

אבל חשוב יותר: ה-EFSF, שבהקמתו הושקע הון בסך 440 מיליארד יורו, לא השיג את המטרות שלשמן הוקם. הסכום העצום שגויס נדרש לכסות את צורכי המימון השוטפים לא רק של יוון, אלא גם של אירלנד ופורטוגל עד 2013. עד אז, לפי התוכנית, אמורה מדיניות הצנע שמדינות אלה התחייבו לה להביא לשיפור במצבן הפיננסי, כך שהן יוכלו לגייס מימון מהשווקים הפיננסיים בצורה הרגילה. אולם, כעבור כשנה היה ברור לחלוטין שתוכנית ההצלה של מאי 2010, שהסתכמה בכ-750 מיליארד יורו, לא הצליחה לייצב את המערכת. להפך: מצבן של יוון ופורטוגל הידרדר. חמורה עוד יותר היתה התפשטות המשבר לספרד והתפתחות מתקפה ספקולטיבית על מערכת הבנקאות ושוק האג"ח של איטליה. מתקפה זו ביטאה את התחושה הגוברת אצל מרבית הפעילים במערכת הפיננסית העולמית שאירופה

כולה שרויה במשבר עמוק, ושמאמצי ההצלה צריכים להתמקד לא רק במדינות קטנות בפריפריה, אלא להקיף גם את מדינות ליבה כמו איטליה ואפילו צרפת. למרבה האירוניה, ההחרפה במשבר האירופי בקיץ 2011 התרחשה במקביל להחרפה של משבר נפרד, שנגע אף הוא בחוב מדינות: המאבק להעלות את תקרת החוב של ארצות הברית. כזכור היטב, מאבק פוליטי זה חשף את העובדה המבישה שהמערכת הפוליטית האמריקאית משותקת לחלוטין, נשלטת על ידי קבוצות קיצוניות משני צדי המפה וממילא אינה מסוגלת לטפל בצורה הראויה והנחוצה כל כך בגידעון התקציבי התופח של ארצות הברית, ובמצבת החוב הנגזרת מגידעון זה. הפלונטר הפוליטי האמריקאי הסתיים בהורדת הדירוג המושלם של ארצות הברית בידי אחת מחברות הדירוג המובילות, אבל השלכות צעד זה לא הובנו היטב אז, ואינן מובנות גם עכשיו. הנפגע העיקרי מהורדת דירוג ארצות הברית הוא האיחוד האירופי – ובאופן ספציפי יותר, ה-EFSF. מדוע? האיחוד האירופי נדרש לתת מענה הולם למשבר האמון שהתפתח סביב ספרד ואיטליה ושמאיים גם על צרפת. ועידת פסגה מיוחדת שנערכה ב-21 ביולי החליטה על הרחבה מסיבית של ה-EFSF. אמנם, גודל המנגנון לא נקבע בה, אבל לפי הערכות מומחים תידרש לפחות הכפלתו אם לא שילוש. סוגייה משנית אך חשובה היא הדרך לממן את ה-EFSF על ידי העברות מהמדינות השונות או על ידי הנפקת איגרות חוב אירופיות, שיגובו על ידי כל מדינות האיחוד. גם אם הרעיון המרכזי ב-EFSF הוא שהאיחוד יעמוד מאחורי המדינות החברות בו, מבחינת השווקים הפיננסיים מפגן כוח פוליטי בלא הפגנת איתנות פיננסית הוא חסר משמעות. על כן נשאלת השאלה האם האיחוד האירופי הוא בעל האיתנות הדרושה. בשלב הראשוני, כאשר המשימה היתה לתמוך ביוון ובאירלנד, ואפילו כאשר צירפו את פורטוגל לרשימה, לא היו ספקות באשר לאיתנות מערכת ההצלה, והי-EFSF התקבל כביטוי לעוצמת האיחוד. הרי שלוש המדינות הפריפריאליות יחדיו היוו משקל זניה בתמ"ג המצרפי של האיחוד. אולם המשבר לא הסתיים אלא החרף. אפילו ביוון הוא לא הסתיים, מפני שהעם היווני לא הסכים לקבל על עצמו משטר

הורדת הדירוג של ארצות הברית מקפלת בתוכה את הורדת הדירוג של צרפת בעתיד. ובהורדת דירוג - כמו במחיקות הפסדים - כלל הגיוקים" הוא שפועל: אם ראית אחד, תהיה בטוח שיש עוד

תצלומים: בילומברג, רושטר

כרוניקה של חילוץ

מהלכים משמעותיים באיחוד האירופי

1999
1 בינואר: האיחוד המוניטרי יוצא לדרך. היורו מושק באופן רשמי ביזו מדינות: אוסטריה, בלגיה, פינלנד, צרפת, גרמניה, אירלנד, איטליה, לוקסמבורג, הולנד, פורטוגל וספרד.

2001
1 בינואר: יוון נכנסת לגוש היורו. שנים לאחר מכן, יתברר שרימתה את דרכה אל הגוש באמצעות הסתרת נתונים על היקף חובותיה.

2008
יוני: גוש היורו נכנס למיתון הראשון בתולדותיו, בעקבות המשבר הפיננסי העולמי.

2009
אוקטובר: ראש ממשלת יוון, יורגוס פפנדראו, מכריז על מצב חירום במדינה בעקבות משבר החוב.

2010
25 במרץ: האיחוד האירופי מגיע להסכמה על מנגנון חילוץ ליוון ולמדינות אחרות הזקוקות לסיוע.

מאי: יוון היא המדינה הראשונה בגוש שזוכה לחילוץ, עם חבילת סיוע בסך 110 מיליארד יורו. הגוש מקים עם קרן המטבע הבינלאומית קרן חילוץ בסך 750 מיליארד יורו.

נובמבר: אירלנד היא המדינה השנייה שזוכה לחילוץ. סך חבילת הסיוע: 85 מיליארד יורו.

2011
מאי: לאחר שניסתה להתנגד לסיוע, נאלצה פורטוגל להיכנע ולבקש חילוץ. היא זוכה לחבילה בסך 78 מיליארד יורו.

יוני: ראש ממשלת יוון מודיע שמדינתו אינה מצליחה להפחית את חובותיה ומבקש חבילת חילוץ שנייה.

21 ביולי: שרי האיחוד מסכימים על חבילת חילוץ שנייה ליוון בסך 159 מיליארד יורו.

3 באוגוסט: התשואות על האג"ח הממשלתיות של איטליה וספרד מזנקות לשיא. ברלוסקוני קורא לפעולה מיידית וחושף תוכנית צנע בסך עשרות מיליארדי ד'.

להתמודד עם האתגר - למרות שמבחינה כלכלית ספק אם יש להן היכולת לכך. אלא שהעם הגרמני נרתע. הוא מבכה את אוברן הרויטשה מרק, סמל השגשוג של גרמניה המחודשת, שהוחלף ב"אירור" שחולשתו נחשפת עתה. הוא בו לאיטלקים וליוונים ש"סידרו" את גרמניה ואת האיחוד על ידי הצגת נתונים כלכליים שקריים כדי להתקבל לאיחוד המוניטרי. העם הגרמני אינו מוכן לסכן את הצלחתה הכלכלית של גרמניה בניסיון נועז אמנם אבל גם נואל לתמוך במדינות הים התיכון הנחשלות. אם גם צרפת אינה מסוגלת לחלוק את העול עם גרמניה, אין בכלל על מה לדבר. תרחישים שונים מתגושים ביניהם כדי להכריע את גורל אירופה בעתיד הקרוב. אפשרות אחת היא שגרמניה תוביל את הצלת האיחוד - אבל בתנאים שלה, וכל המדינות הנתמכות יסבלו מגזרות חריפות ומצנע ממושך, וספק אם תוכלנה לעמוד בהם. אפשרות שנייה היא שגרמניה תפרוש, ואז האיחוד המוניטרי יקרס. איש לא יודע מה יקרה אז, מעבר לעובדה שמצב כזה יוביל לתוהו ובוהו כלכלי באירופה, שיתפשט במהרה גם למדינות אחרות בעולם. אין אף סיבה לחשוב שהקריסה תוגבל למערכת האיחוד המוניטרי. ההיסטוריה של הפרויקט האירופי גדושה בקפיצות שקידמו אותו ובנסיגות קלות. עם זאת, נסיגה גדולה וכאוטית עלולה להביא להתפוררות האיחוד האירופי כולו - ואולי ליצירתו של גוש חדש וקטן שיתבסס על גרמניה והמשקים החזקים. במקרה כזה, אין לפסול את האפשרות שצפון איטליה תתנתק ותיפרד לגמרי מהדרום המפגר. כשגלגל ההיסטוריה חוזר לאחור, מי יתקע לידינו שהוא יחזור רק עשר שנים לאחור ולא 100 או 200 שנה. ■

צנע למשך כמה שנים ולספוג ירידה משמעותית ברמת החיים שלו כדי להציל את הבנקאות האירופית. המנהיגות והממסד היווני הפגינו נחישות, לפחות כלפי חוץ, אבל נתוני הביצוע בפועל של תוכנית הצנע הבהירו שהעם אינו נרתם למשימה ברצון, אם בכלל. גם בספרד אליה התגלגל המשבר ניתן היה לתמוך, לפחות תיאורטית, על ידי החוזה המשותף של גוש המדינות גרמניה-צרפת-איטליה. אבל בעוד הדיון מתנהל סביב ספרד, עברה המתקפה לאיטליה. עכשיו המצב חמור יותר ונדרשת תמיכה בשני משקים גדולים - ספרד ואיטליה, ששוק אגרות החוב הממשלתיות שלה הוא השלישי בגודלו בעולם והיקף החוב שלה גדול מזה של גרמניה. ומי יתמוך בהן? רק מי שנשארו "איתנות" - גרמניה וצרפת. האם זה אפשרי מבחינה פיננסית? אולי. האם השווקים יאמינו במתווה כזוהי ישנו סיכוי סביר, בהנחה ששתי המדינות יפגינו אחרות ונחישות מרשימות. ואז הגיעה הורדת הדירוג של ארצות הברית. מעבר לדיון אם צעד זה מוצדק או אינו מוצדק, חשוב לזכור עובדה אחת חשובה: לא ניתן לטעון שארצות הברית אינה ראויה להישאר בדירוג AAA, בעוד צרפת ראויה להישאר בדירוג מושלם. מכאן שהורדת הדירוג של ארצות הברית מקפלת בתוכה את הורדת הדירוג של צרפת בהמשך. בהורדות דירוג - כמו במחיקות הפסדים - "כלל הגזקים" הוא שפועל: אם ראית אחד, תהיה בטוח שיש עוד. לכן, נכון לרגע זה, המצב הוא כזה: כל משקלו של האיחוד האירופי, ובוודאי של האיחוד המוניטרי, רובץ בפועל על כתפי גרמניה (ועל מדינות הלוויין שלה - אוסטריה, הולנד ופינלנד). המנהיגות הנוכחית, וגם מפלגות האופוזיציה, מוכנות

מודעה עמ' 203